

12. Crisafulli Domenico. Cultural policy and politics of culture in lithuania. Vilnius – european capital of culture 2009, an anthropological view. Santalka: Filosofija, Komunikacija, 2011, t. 19, № 2. P. 35–56.

13. Eesti Kultu urim in isteerium. URL: <https://www.kul.ee/en>

14. Stachura Krzysztof, Strużyna Grzegorz D., Kossakowski Radosławiinne. Kultura odnowa. Badania – trendy – praktyka. URL: <https://nck.pl/badania/raporty/raport-kultura-od-nowa-badania-trendy-praktyka>

15. Košturiak Ján. Inovační kultura. URL: <https://www.mmspektrum.com/clanek/inovace-2015-tema-10-inovacni-kultura>

REFERENCES

1. Borinshteyn, YE. R. (2010). Osoblyvosti sotsiokul'turnoyi transformatsiyi suchasnoho ukrayinskoho suspilstva [Peculiarities of socio-cultural transformation of modern Ukrainian society]. Odesa. [in Ukrainian]

2. Vychivskyy, P., Malanyuk, T., Orlova, V., Drychak, S. (2023). Suchasni pidkhody do rozumynnya sutnosti upravlinnya sotsiokul'turnoyu diyal'nisty u naukoviy literature. [Modern approaches to understanding the essence of managing sociocultural activities in scientific literature]. Kyiv. [in Ukrainian]

3. Hrytsenko, O. (2019). Kulturny prostir i natsionalna kultura: teoretychne osmyslennya ta praktychne reformuvannya. Monohrafiya. [Cultural space and national culture: theoretical understanding and practical reformation]. Monograph. Kyiv. [in Ukrainian]

4. Zakon Ukrainy «Pro kulturu». (1992). [Law of Ukraine «On Culture»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> [in Ukrainian]

5. Kochubey, N. V. (2015). Sotsiokulturna diyalnist: navchalnyy posibnyk [Socio-cultural activity: study guide]. Symu. [in Ukrainian]

6. Kopiyevska, O. R. (2014). Transformatsiyini protsesy v kulturi suchasnoyi Ukrainy: monohrafiya. [Transformational processes in the culture of modern Ukraine: monograph]. Kyiv. [in Ukrainian]

7. Kuchyn, S. P. (2017). Sutnist ta dynamika rozvytku sotsialno-kulturnoyi infrastruktury v Ukraini yak obyektu derzhavnoho rehulyuvannya. [The essence and dynamics of the development of social and cultural infrastructure in Ukraine as an object of state regulation]. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5330&i=14> [in Ukrainian]

8. Lyubarets, V. V. (2019). Teoriya i praktyka profesiynoyi pidhotovky maybutnikh menedzheriv sotsiokulturnoyi diyal'nosti v umovakh informatsiyno-

osvitn'oho seredovyshcha. [Theory and practice of professional training of future managers of socio-cultural activities in the conditions of an informational and educational environment]. Kyiv. [in Ukrainian]

9. Petrova, I. V. (2007). Proyektuvannya v sotsial'no-kul'turniy sferi: navch. pos. [Projecting in the social and cultural sphere: teaching]. Kyiv. [in Ukrainian]

10. Spirina, T. (2013). Sotsiokulturna diyal'nist, yak zasib formuvannya zhytlyevykh tsinnostey molodi u vilnyy vid navchannya chas. [Socio-cultural activity as a means of forming the life values of young people in their free time from studying]. Kyiv. [in Ukrainian]

11. Tsymbalyuk, N. M. (2000). Orhanizatsiya ta metodyka kulturno-dozvillyevoyi diyalnosti. Chastyna 1. Teoretychni osnovy kulturno-dozvillyevoyi diyalnosti: Monohrafiya. [Organization and methods of cultural and leisure activities. Part 1. Theoretical foundations of cultural and recreational activities: Monograph]. Kyiv. [in Ukrainian]

12. Crisafulli Domenico. (2011). Cultural policy and politics of culture in lithuania. Vilnius – european capital of culture. An anthropological view. Santalka: Filosofija, Komunikacija, t. 19, № 2. P. 35–56. [in English]

13. Eesti Kultu urim in isteerium. URL: <https://www.kul.ee/en> [in English]

14. Stachura Krzysztof, Strużyna Grzegorz D., (2017). Kossakowski Radosławiinne. Kultura odnowa. Badania – trendy – praktyka. URL: <https://nck.pl/badania/raporty/raport-kultura-od-nowa-badania-trendy-praktyka> [in English]

15. Košturiak Ján. Inovační kultura. (2015). URL: <https://www.mmspektrum.com/clanek/inovace-2015-tema> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУЛІКОВА Світлана Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія соціокультурної діяльності в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KULIKOVA Svitlana Viktorivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Art Education of Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the history of socio-cultural activities in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2024 р.

УДК 37.015.31:316.42-053.6(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-216-211-217

КРАСНОЩОК Інна Петрівна –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Цentrальноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9905-6589>
e-mail: ikrasnoshok@gmail.com

КРАВЦОВА Тетяна Олександрівна –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Цentrальноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6892-3739>
e-mail: tankrava@gmail.com

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ У СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито зміст та компонентну структуру соціальної компетентності підлітків, авторами акцентовано увагу на особливостях формування соціальної компетентності у середовищі закладів загальної середньої та позашкільної освіти. На основі аналізу сутності соціальної компетентності особистості як умови її гармонійної й продуктивної взаємодії із соціальним середовищем здійснено в наукових працях українських та зарубіжних вчених, було зроблено авторське визначення. Встановлено, що соціальна компетентність – це динамічна комбінація комплексу знань про соціальну дійсність і про себе, системи умінь і навичок ефективної взаємодії із оточуючим соціальним середовищем, соціально-індивідуальних цінностей і мотивів життєдіяльності, що забезпечує успішну інтеграцію людини в суспільство, завдяки здатності до: продуктивної співпраці з різними партнерами в групі та команді, прояву ініціативності, активності, відповідальності в командній роботі; запобігання та конструктивного розв'язання конфліктів; реалізації різних соціальних ролей, обрання ефективних шляхів й засобів досягнення особисто й соціально значущих цілей з урахуванням інтересів, потреб інших та дотримання норм і правил спільноти. На основі аналізу та узагальнення різних підходів, визначено, що формування соціальної компетентності підлітків як багаторівневий процес, спрямований на розв'язання взаємопов'язаних завдань: розвиток усвідомлення учнями системи знань про соціальну дійсність і про себе, що визначають когнітивний компонент; стимулювання формування соціально ціннісних та особистісно значущих мотивів участі в соціально орієнтованій діяльності, продуктивної соціальної взаємодії з однолітками та дорослими (ціннісно-мотиваційний компонент) та формування соціальних умінь та навичок завдяки збагаченню досвіду підлітка ефективного розв'язання завдань соціального плану. Уточнено, що на формування соціальної компетентності підлітків впливає середовище як закладу загальної середньої освіти, так і позашкільної освіти, що взаємодоповнюють систему впливів на підлітків.

Ключові слова: соціальна компетентність, самореалізація, самовизначення, підлітки, заклади загальної середньої освіти, заклади позашкільної освіти.

KRASNOSCHOK Inna Petrivna –

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of the Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9905-6589>
e-mail: ikrasnoshok@gmail.com

KRAVTSOVA Tetyana Oleksandrivna –

candidate Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of the Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6892-3739>
e-mail: tankrava@gmail.com

THE FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF ADOLESCENTS IN THE ENVIRONMENT OF GENERAL AND OUT-OF-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

The article reveals the content and component structure of adolescents' social competence, the authors focus on the peculiarities of forming social competence in the environment of general secondary and out-of-school education institutions. Based on the analysis of the essence of social competence of an individual as a condition for his/her harmonious and productive interaction with the social environment carried out in the scientific works of Ukrainian and foreign scholars, the author's definition was made.

It has been established that social competence is a dynamic combination of a set of knowledge about social reality and about oneself, a system of skills and abilities to effectively interact with the surrounding social environment, social and individual values and motives of life, which ensures the successful integration of a person into society, due to the ability to: productive cooperation with different partners in a group and team, demonstration of initiative, activity, responsibility in teamwork; prevention and constructive resolution of conflicts.

Based on the analysis and synthesis of various approaches, it is determined that the formation of adolescents' social competence as a multilevel process aimed at solving interrelated problems: development of students' awareness of the system of knowledge about social reality and about themselves, which determine the cognitive component; stimulation of the formation of socially valuable and personally significant motives for participation in socially oriented activities, productive social interaction with peers and adults (value and motivational component) and formation of social It is specified that the formation of social competence of adolescents is influenced by the environment of both general secondary education and out-of-school education, which complement the system of influences on adolescents.

Key words: social competence, self-realisation, self-determination, adolescents, general secondary education institutions, out-of-school education institutions

Постановка та обґрунтування актуальності проблем. Досягнення успіху, реалізація життєвих цілей, в умовах мінливого й непередбачуваного сучасного суспільства, в значній мірі визначається здатністю особистості гармонізувати свої відносини з оточуючим середовищем, співпрацювати з різними людьми, досягати консенсусу, приймати конструктивні рішення, здійснювати вибір в різних життєвих ситуаціях, продуктивно працювати в команді, як для задоволення особистих потреб, так і для вдосконалення соціального середовища. Набуття особистістю таких якісних характеристик науковці пов'язують із формуванням соціальної компетентності, що «має бути пріоритетним у

діяльності інститутів соціалізації на нинішньому етапі суспільного розвитку» [10, с. 30], як «необхідної кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності» [4, с. 12].

Особливо відчутною є потреба формування соціальної компетентності у підлітковому віці, як відповідального етапу підготовки до життя – переходу від дитинства до дорослості. В процесі адаптації до соціальної ролі дорослої людини, підлітки, з одного боку, прагнуть більшої свободи в діях, а з іншого не мають достатнього досвіду і необхідного обсягу соціальних знань, умінь і навичок для реалізації нових функцій у взаємодії з ровесниками та дорослими. Все це відбувається на

тлі кризи підліткового віку, для якого характерний максималізм сприйняття, підвищена конфліктність, некритичність оцінок, зниження батьківського авторитету тощо.

Водночас, дослідники й педагоги-практики відзначають пасивність значної частини підлітків в житті школи та позашкільних сферах життєдіяльності, їх нездатність обирати соціально прийнятні засоби самоствердження у взаємодії з ровесниками та дорослими, невміння прогнозувати наслідки своїх вчинків, неправильне трактування ними свободи і незалежності особистості. Незрівнянно мала частка учнів підліткового віку переконаних в тому, що людина сама несе відповідальність за те, що вона робить, чого вона досягає, як вона самореалізується, тобто характеризуються низькою соціальною компетентністю.

Ефективність формування соціальної компетентності підлітків ми пов'язуємо із узгодженням підходів до розв'язання зазначеної проблеми у виховному середовищі закладів загальної та позашкільної освіти. Одним із продуктивних, з-поміж таких підходів, є залучення підлітків до соціального проектування. Що, у свою чергу, потребує перегляду й уточнення сутнісних характеристик, критеріїв й показників розвитку соціальної компетентності підлітків. Цьому й присвячено дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Осмилення соціальної компетентності особистості як умови її гармонійної й продуктивної взаємодії із соціальним середовищем здійснено в наукових працях українських та зарубіжних вчених: А. Аргайл, П. Берельсона, Н. Бібік, Ю. Борець, Дж. Борковського, М. Горенбурга, Д. Губаревої, М. Докторович, Ю. Кеннінга, А. Паранюк, О. Пометун, О. Пуліч, Д. Равен, М. Федоруц, І. Холковської, В. Шахрай, та інших.

Результати аналізу досліджень свідчать, що соціальна компетентність розглядається, по-перше, як інтегральна характеристика особистості або як форма соціальної взаємодії (Ю. Борець [2]; Ю. Кеннінг, М. Горенбург [11]; М. Федоруц [8] та інші); по-друге, як показник досягнень особистості в конкретній діяльності або як наслідок соціалізації та міжособистісної активності Н. Бібік [1]; А. Паранюк [6]; [7] та інші); по-третє, змістовний аспект її розвитку залежить від вікових особливостей людини (І. Ніколаеску [5]; [10] та інші).

Поряд з цим, дослідники відзначають, що процес формування соціальної компетентності на різних етапах життєвого циклу характеризується як спільними ознаками, так і специфічними рисами. Однак, при одноставному визнанні важливості розвитку соціальної компетентності підлітків, дана проблема залишається малодослідженою.

Аналіз наукових джерел та педагогічного досвіду дозволяє нам визначити оптимальні шляхи вирішення проблеми формування соціальної компетентності підлітків у середовищі закладів загальної середньої та позашкільної освіти.

Мета статті: уточнити сутність, визначити критерії й показники соціальної компетентності підлітків та обґрунтувати педагогічні умови її

ефективного формування в середовищі закладів загальної та позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття «соціальна компетентність» дослідники трактують як: «результат соціалізації індивіда, процес його входження в соціум, оволодіння системою цінностей суспільства, навичками взаємодії з іншими людьми, дотримання установлених тут норм і правил» [1, с.116]; «здатність особистості розв'язувати соціально значущі завдання, спільно виробляти рішення, брати участь у його реалізації, приймати на себе відповідальність, ефективно взаємодіяти з навколишнім світом, а також здатність людини адаптуватися в суспільстві, здійснюючи свідомий вибір щодо правил, норм, законів соціального життя, формувати прийнятну для себе і суспільства систему цінностей» [6, с. 84] «як здібність особистості до ефективної соціальної взаємодії, яка передбачає урахування позицій інших учасників комунікації. Ця здібність орієнтована на досягнення спільних цілей через співпрацю, командну роботу, використання комунікативних навичок, прийняття обдуманих рішень, розуміння власних потреб і цілей, а також на визначення своїх ролей у суспільстві» [7, с. 187].

Якщо виділити головне, що об'єднує погляди вчених, то можна визначити: *соціальна компетентність* – це динамічна комбінація комплексу знань про соціальну дійсність і про себе, системи умінь і навичок ефективної взаємодії із оточуючим соціальним середовищем, соціально-індивідуальних цінностей і мотивів життєдіяльності, що забезпечує успішну інтеграцію людини в суспільство, завдяки здатності до: продуктивної співпраці з різними партнерами в групі та команді, прояву ініціативності, активності, відповідальності в командній роботі; запобігання та конструктивного розв'язання конфліктів; реалізації різних соціальних ролей, обрання ефективних шляхів й засобів досягнення особисто й соціально значущих цілей з урахуванням інтересів, потреб інших та дотримання норм і правил спільноти. Іншими словами, соціальна компетентність забезпечує як власне благополуччя людини, так і благополуччя суспільства.

Прояв активності у взаємодії із соціумом, вміння будувати гармонійні відносини з представниками різних соціальних груп, здатність аналізувати соціальну ситуацію, запобігати та вирішувати конфлікти, приймати зважені рішення й нести відповідальність за свої дії є випадками на кожному етапі життя. Особливо актуальним стає розвиток соціальної компетентності учнівської молоді, оскільки від їхньої здатності інтегруватися в сучасне складне суспільство, досягати особистих і суспільно важливих цілей, соціально прийнятними засобами, ефективно співпрацювати з соціальним оточуванням та вирішувати життєві труднощі залежить перспектива розвитку нашої країни.

Формування соціальної компетентності учнів відбувається згідно з віковими особливостями розвитку особистості, зумовлюється ключовими завданнями, які постають на кожному етапі їхнього зростання, та визначається соціально значущими видами діяльності, характерними для конкретного

вікового періоду. Це проявляється у формуванні комплексу інтегративних особистісно-поведінкових новоутворень, які відповідають кожній віковій стадії.

Підлітковий вік – особливий й важливий період для соціального розвитку дітей взагалі та формування соціальної компетентності зокрема. У підлітків актуалізуються соціальні потреби, з'являється необхідність в соціальному визнанні та досягненні успіху; дорослішання вони пов'язують з розширенням своїх прав, з розвитком соціального партнерства з однолітками і дорослими, з визнанням іншими людьми їх соціального статусу; провідним видом діяльності є не тільки спілкування, а й суспільно корисна діяльність.

Соціальна компетентність у підлітковому віці має свої особливості порівняно з дорослою людиною, але теж включає базові знання про соціальні процеси, структуру та діяльність соціальних інститутів, принципи взаємодії між людьми. Для підлітка особливої важливості набувають навички комунікації та досягнення порозуміння, як у сімейному колі, так і серед однолітків. Оскільки підлітковий вік характеризується високим рівнем соціальних ризиків, соціально компетентний підліток розпізнає ці ризики, вміє об'єктивно оцінювати обставини, приймає виважені рішення у звичних і нових ситуаціях, усвідомлює наслідки своїх дій, аналізує власні помилки і робить з них висновки, формуючи зріле ставлення до свого соціального досвіду.

Ми поділяємо твердження О. Флярівської, що підлітковий вік є сприятливим для формування в середовищі закладів загальної та позашкільної освіти ряду якостей й властивостей, що визначають рівень соціальної компетентності особистості, а саме: «самоаналіз, самопізнання, самоконтроль, комунікативні навички, управління конфліктами, розуміння своєї унікальності й унікальності тих, хто тебе оточує, здоровий спосіб життя, сприяння професійному самовизначенню, сімейні та моральні цінності, готовність до самореалізації» [9, с.84].

У процесі міжособистісної взаємодії під час освітнього процесу у середовищі закладу позашкільної освіти у підлітків формуються стійкі форми поведінки, розширюється діапазон прийнятних для цього віку соціальних ролей. Відтак, у підлітковому віці формування соціальної компетентності є важливим для подальшого розвитку особистості, а її прояви багато в чому забезпечує найбільш прийнятну адаптацію в сучасному соціальному середовищі.

Аналіз науково-педагогічних досліджень показав, що вчені розглядають соціальну компетентність як багатокомпонентну характеристику особистості, яка інтегрує в собі різноманітні аспекти, необхідні для гармонійної взаємодії із суспільством. Вона охоплює як соціальні мотиви, знання та навички, що сприяють успішному функціонуванню в соціальному середовищі, так і внутрішнє відчуття само-сприйняття та комфорту в умовах мінливих соціальних обставин. Соціальна компетентність передбачає здатність будувати відкриті партнерські стосунки, вміння ефективно співпрацювати, а також

розумну гнучкість для дотримання норм і очікувань, установлених суспільством, без втрати власної індивідуальності.

Аналіз та узагальнення різних підходів до визначення структури соціальної компетентності учнів дає нам підстави у структурі соціальної компетентності підлітків виокремити такі основні компоненти, як: когнітивний, ціннісно-мотиваційний та поведінково-комунікативний.

Когнітивний компонент охоплює систему знань підлітка які є необхідними для гармонійної й продуктивної взаємодії із соціальним середовищем, а саме:

- знання про суспільство, суспільні закони;
- знання й усвідомлення необхідності прийнятих у суспільстві правил і норм (поведінки, виконання завдань, спілкування з однолітками та дорослими тощо);
- усвідомлення своїх прав й обов'язків та знання прав й обов'язків інших членів спільноти;
- знання і уявлення про себе (про свої інтереси, потреби, здібності, цілі, якості й властивості які сприяють досягненню успіху в соціальній взаємодії із однолітками та дорослими);
- усвідомлення своїх труднощів, проблем в побудові конструктивної співпраці з ровесниками та дорослими, здатність проаналізувати їх причини;
- знання про способи конструктивної взаємодії в різних життєвих ситуаціях та спілкування в різних соціальних спільнотах (ровесники, дорослі, школа, родина, друзі, незнайомі тощо);
- знання про способи запобігання та вирішення конфліктних ситуацій.

Ціннісно-мотиваційний компонент визначається соціально-орієнтованою системою цінностей підлітка, мотивами його включення в суспільно орієнтовану діяльність та соціальну взаємодію для досягнення особисто й соціально значимих цілей. Показниками даного компоненту є:

- прагнення самореалізуватися в житті для досягнення усвідомлених цілей;
- ціннісне ставлення до себе (своїх інтересів, потреб, здібностей, цілей життєдіяльності тощо), потреба захищати власні права і й інтереси, не порушуючи прав інших;
- ціннісне ставлення до інших (їх прав, інтересів, потреб тощо);
- бажання, інтерес і позитивні установки до співпраці з однолітками та дорослими, збагачення досвіду ефективної соціальної взаємодії;
- прагнення проявляти ініціативу й активність у житті школи та своєї громади тощо;
- позитивне ставлення до залучення до колективних форм діяльності;
- почуття відповідальності за вибір соціальних орієнтирів та наслідки своїх дій та вчинків в суспільстві.

Поведінково-комунікативний відображає наявність певного досвіду участі в соціально значимій діяльності, роботи в команді та сформованість соціальних умінь та навичок, необхідних для ефективної взаємодії із суспільством. Показниками даного компонента є:

- уміння аналізувати свої успіхи та невдачі в соціальній взаємодії, сприймаючи їх як важливі «уроки» для майбутньої соціальної діяльності;
- уміння погоджувати свої цілі, потреби, бажання з потребами й вимогами оточуючих (колективу, команди);
- уміння визначати цілі спілкування та емоційно налаштуватися на спілкування з іншими;
- уміння обирати адекватні способи спілкування з дітьми та дорослими, з врахуванням очікувань та вимог оточення до своєї соціальної ролі;
- уміння самостійно справлятися зі своїми проблемами, труднощами налагодження ефективної взаємодії з однолітками та дорослими;
- здатність брати на себе відповідальність за виконання завдань команди;
- уміння співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні соціальні ролі в групі та команді;
- уміння конструктивно діяти в складних життєвих ситуаціях;
- здатність оцінити фактори ризику в підлітковому середовищі.

Аналіз прояву визначених показників когнітивного, ціннісно-мотиваційного, поведінково-комунікативного компонентів дозволяє виокремити три рівні сформованості соціальної компетентності підлітків – високий, середній та низький.

Високий рівень розвитку соціальної компетентності передбачає сформованість всіх її компонентів. Водночас, пріоритет в характеристиці рівнів розвитку соціальної компетентності підлітків ми надаємо досвіду соціально орієнтованої діяльності учнів. Підліток може не знати всіх соціальних норм, але він може відчувати справедливі чи ні чийсь слова, вчинки, він може не усвідомлювати свій досвід, але може діяти по прикладу інших людей які проявляють високий рівень соціальної компетентності.

Схарактеризуємо рівні сформованості соціальної компетентності підлітків.

Підлітки з **високим рівнем** соціальної компетентності мають системні й глибокі знання про соціальну дійсність і про себе; завжди проявляють відповідальність за власні дії у співпраці з іншими та за результати групової діяльності; усвідомлено обирають коло спілкування та види діяльності керуючись соціально значимими нормами та цінностями; можуть самостійно обрати стратегію соціальної поведінки в складних життєвих ситуаціях та для запобігання чи вирішення конфліктних ситуацій. Вони прагнуть досягнути високого соціального статусу, самореалізуватися в оточуючому середовищі, беруть активну участь у житті класу, школи, громади; здатні виконувати роль соціального партнера чи лідера в колективі, обираючи ефективні стратегії комунікації залежно від ситуації соціальної взаємодії.

Підлітки з **середнім рівнем** соціальної компетентності мають системні але неглибокі знання про соціальну дійсність і про себе; не завжди проявляють відповідальність за власні дії у

співпраці з іншими та за результати групової діяльності; вибір кола спілкування та видів діяльності здебільшого здійснюється усвідомлено, але визначається більше особистою значимістю, необхідністю, ніж соціальною; не завжди можуть самостійно обрати стратегію соціальної поведінки в складних життєвих ситуаціях, запобігти чи вирішити конфліктну ситуацію. Вони здебільшого прагнуть зберегти наявний соціальний статус, самореалізуватися в оточуючому середовищі, проявляючи активність у житті класу, школи, громади тільки в цікавих для них заходах; здатні виконувати роль соціального партнера чи лідера в колективі, але при виборі стратегії комунікації в колективній діяльності не завжди можуть врахувати особливості соціальної взаємодії.

Підлітки з **низьким рівнем** соціальної компетентності мають поверхові знання про соціальну дійсність і про себе; здебільшого проявляють безвідповідальність за власні дії у співпраці з іншими; вибір кола спілкування та видів діяльності визначається лише особистою значимістю; не можуть самостійно обрати стратегію соціальної поведінки в складних життєвих ситуаціях та для запобігання чи вирішення конфліктних ситуацій. Вони проявляють байдужість до свого соціального статусу та самореалізації в оточуючому середовищі, пасивні у житті класу, школи, громади; в колективній діяльності здатні виконувати лише роль учасника, чи спостерігача, мають ускладнення комунікації в колективній діяльності, нерідко стають учасниками конфліктних ситуацій для вирішення яких потребують допомоги інших.

Означене дозволяє розглядати формування соціальної компетентності підлітків як багаторівневий процес, що спрямований на розв'язання взаємопов'язаних завдань: розвиток усвідомлення учнями системи знань про соціальну дійсність і про себе, що визначають когнітивний компонент; стимулювання формування соціально ціннісних та особистісно значущих мотивів участі в соціально орієнтованій діяльності, продуктивної соціальної взаємодії з однолітками та дорослими (ціннісно-мотиваційний компонент) та формування соціальних умінь та навичок завдяки збагаченню досвіду підлітка ефективного розв'язання завдань соціального плану.

Виходячи з характеристик закладу позашкільної освіти, його призначення та спрямування «позашкільля є тим інструментом національної освіти, що сприяє виявленню та розвитку особливих здібностей учнів, їхньому інтелектуальному зростанню та поглибленому опануванню предметних напрямів шкільної програми» [3, с. 23].

Такий підхід враховує потенціал закладів позашкільної освіти з урахуванням наявних освітніх втрат здобувачів закладів загальної середньої освіти, які відвідують гуртки, секції з урахуванням сфери їх інтересів та рівня розвитку здібностей. Л. Ворона підкреслює значний позитивний вплив позашкільної освіти зазначаючи, що заклади позашкільної освіти забезпечують реалізацію потреб, запитів та інтересів вихованців у самореалізації, соціалізації, включення в суспільні

відносини, професійне самовизначення, розвиток творчих здібностей у сфері культури, мистецтва, техніки, туризму та краєзнавства, екології, спорту, наукових знань тощо, формує унікально креативне освітнє розвивальне середовище, відкрите для кожної дитини, яке не може створити освітній заклад, бо немає належної спеціалізації та фахівців для розвитку особливих здібностей і задатків учня [3, с. 23].

Акцент на унікальність впливу позашкілья на розвиток потенційних здібностей вихованців, які можуть бути непомітними в умовах закладу загальної середньої освіти є цілком справедливим. Урахування змісту позашкільної освіти та її специфіки, умов функціонування закладів позашкільної освіти, особливості організації освітнього процесу сприяє формуванню соціальної компетентності підлітків.

Зазначимо, що зміст процесу соціальної адаптації підлітків у позашкільних навчальних закладах обумовлений специфічними особливостями позашкільної освіти. Так, підлітки зможуть зосередитися на виборі своєї майбутньої кар'єри. На відміну від закладів загальної середньої освіти у середовищі закладів позашкільної освіти розширено можливості для підвищення рівня соціальної компетентності, створюються інші умови можливості та реалізувати себе, досягти успіху у обраній сфері діяльності, що позитивно впливає на самооцінку людини та підвищує її авторитет серед однолітків та дорослих. Гурткова робота та масові заходи дозволяють займатися підліткам різними видами творчої діяльності, мистецтвами, які позитивно впливають на особисту духовну сферу, більш вільний час, на відміну від середовища школи, спілкування між вихованцями та педагогами у закладах позашкільної освіти допомагає опанувати навичками міжпредметної взаємодії.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. У середовищі закладів позашкільної освіти, на відміну від школи, в підлітків у процесі соціалізації з легкістю виникають оригінальні ідеї, відбувається самовизначення, що характеризується розумінням себе, своїх можливостей та прагнень, місця у суспільстві та призначення у житті, відбуваються пошуки перспективи життєвого шляху, розвиток почуття відповідальності та прагнення управляти собою, що є важливими компонентами соціальної компетентності.

Тому можемо зробити висновок, що на процес формування соціальної компетентності підлітків впливає середовище як закладу загальної середньої освіти, так і позашкільної освіти, що взаємодоповнюють систему впливів на підлітків спрямованих на розв'язання взаємопов'язаних завдань з розвитку всіх компонентів досліджуваного феномену. До перспектив подальшого дослідження відносимо питання педагогічних умов формування соціальної компетентності підлітків у середовищі закладів загальної середньої та позашкільної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бібик Н.М. Структура і зміст соціальної компетентності Ін: Ціннісна складова соціалізації особистості дитини в умовах сьогодення: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. 23 квітня 2020 р. КЗВО «ДАНУ» ДОР», м. Дніпро, Україна, С. 116 – 120.
2. Борець Ю.В. Соціальна компетентність як інтегральна характеристика розвитку особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*, 2017. № 1(42). С. 29 – 38.
3. Ворона Л.І. Розвиток позашкільної освіти в Україні: огляд наукових *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. №73. Т1. С. 23–27.
4. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей»: [Електронний ресурс]. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf> . 40 с
5. Ніколаєску І. О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: науково-методичний посібник. Черкаси: ОПОПП, 2014. 76 с.
6. Паранюк А. Проблема визначення змісту соціальної компетентності у сучасних дослідженнях. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія* 2022, №. 71. С.77–85.
7. Пуліч О. А. Проблематика соціальної компетентності в теорії і практиці психологічної науки. *Габітус*, 2024, Вип. 58. С. 184–188.
8. Федорук М.В. Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2021. 370 с.
9. Флярковська О.В. Формування соціальної компетентності у підлітковому віці. *Наукові записки Малої академії наук*. № 2(18). 2020. С. 81 – 87
10. Kanning U.P., Horenburg M. Social competence – an overview of contemporary research and practice. *Вісник Одеського національного університету. Психологія*. 2014. Т. 19. Вип. 2. С. 141–153
11. Шахрай В.М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва: дис. на здоб. наук. ступ. д-ра пед. наук. Київ, 2016. 534 с.

REFERENCES

1. Bibik, N.M. (2020). Struktura i zmist sotsialnoi kompetentnosti In: Tsinnisna skladova sotsializatsii osobystosti dytyny v umovakh sohodennia [The structure and content of social competence In: A valuable component of the socialization of a child's personality in today's conditions] Materialy Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu. 23 kvitnia. KZVO «DANO» DOR», m. Dnipro . S. 116 – 120. [in Ukrainian]
2. Borets, Yu.V. (2017). Sotsialna kompetentnist yak intehralna kharakterystyka rozvytku osobystosti. [Social competence as an integral characteristic of personality development] Teoretychni i prykladni problemy psykholohii: zb. nauk. prats Shkhdnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia. № 1(42). S. 29 – 38. [in Ukrainian]
3. Vorona, L. I. (2020). Rozvytok pozashkilnoi osvity v Ukraini: ohliad naukovykh [Development of extracurricular education in Ukraine: a review of scientific sources] Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. №73. T1.S.23-27. [in Ukrainian]
4. Kontsepsiia «Nova shkola. Prostir osvitynih mozhlyvostei» [The concept of "New school. The space of educational opportunities"]: [Elektronnyi resurs]. URL:

<https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf> . 40 s. [in Ukrainian]

5. Nikolaiesku, I. O. (2014). Formuvannya sotsialnoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnix navchalnykh zakladiv vidpovidno do vymoh novykh derzhavnykh osvitnix standartiv: naukovo-metodychnyi posibnyk [Cherkasy: OIPOP. 76 s. [in Ukrainian]

6. Paraniuk, A. (2022). Problema vyznachennia zmistu sotsialnoi kompetentnosti u suchasnykh doslidzhenniakh [The problem of determining the content of social competence in modern research]. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykholohiia, No. 71. S.77–85. [in Ukrainian]

7. Pulich, O. A. (2024). Problematyka sotsialnoi kompetentnosti v teorii i praktytsi psykholohichnoi nauky. *Habitus*, Vyp. 58. S. 184–188. [in Ukrainian]

8. Fedoruts, M.V. (2021). Sotsialno-pedahohichni umovy formuvannya sotsialnoi kompetentnosti starshoklasnykiv zasobamy neformalnoi osvity : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.05. [Socio-pedagogical conditions of formation of social competence of high school students by means of non-formal education: diss. ... candidate ped. of science: 13.00.05.] Ternopil. 370 s. [in Ukrainian]

9. Fliarkovska, O.V. (2020). Formuvannya sotsialnoi kompetentnosti u pidlitkovomu vitsi. [Formation of social competence in adolescence]. *Naukovi zapysky Maloi akademii nauk*. № 2(18), S. 81 – 87. [in Ukrainian]

10. Shakhrai, V.M. (2016). Teoretyko-metodychni zasady formuvannya sotsialnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi i starshoi shkoly zasobamy teatralnoho mystetstva: dys. ... d-ra ped. nauk. [Theoretical and methodological bases of formation of social competence of primary and high school students by means of theater art: a dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences] Kyiv. 534 s. [in Ukrainian]

11. Kanning, U.P., Horenburg, M. (2014). Social competence – an overview of contemporary research and practice. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Psykholohiia*. T. 19. Vyp. 2. S. 141–153. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КРАСНОЩОК Інна Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми виховання дітей та юнацтва

КРАВЦОВА Тетяна Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми формування та розвитку ключових компетентностей здобувачів освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KRASNOSCHOK Inna Petrivna – candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of the Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: problems of children's education and youth.

KRAVTSOVA Tetyana Oleksandrivna – candidate Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of the Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: problems of formation and development of key competencies of educational professionals.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2024 р.

УДК 37.011.3-051:005]-027.561:37.091.2](045)
DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-216-217-222

ЛОНЧАК Олександр Анатолійович – аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6364-185X>
e-mail: lonchak1984@gmail.com

ПРОФЕСІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ-УПРАВЛІНЦЯ ОСВІТНЬОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УЧНІВ

У статті розкрито професійні характеристики сучасного вчителя-управлінця освітньою діяльністю учнів. Здійснено теоретичний аналіз та результати інформаційного дослідження способів організації управлінської підготовки менеджерів для різних систем управління, переліку знань та умінь, особистісних якостей та соціальних ролей, кваліфікаційних вимог до їх підготовки. Визначено управлінську підготовку фахівців, яка передбачає навчання фахівця цілеспрямованому впливу на колектив для вирішення поставлених завдань та приведення у відповідність фактичного перебігу робіт із запланованим. Складено узагальнену модель управлінської підготовки майбутніх учителів, яка дозволить їм у подальшому обіймати керівну посаду. Обґрунтовано, що моделі містять інваріантну складову змісту управлінської підготовки у вигляді переліку необхідних знань та умінь, творчих здібностей та лідерських якостей. Доведено, що модель є загальною для всієї номенклатури спеціальностей, проте однаково стосується і майбутніх учителів. Проведено дослідження особливостей розподілу в системі управління людей з різними психосоціотипами. Відзначено, що переважання поєднання «Сенсорні-Мислительні» у структурі особистості характеризується більшою високою успішністю здійснення управлінських функцій. Доведено, що професійну підготовку у закладах вищої освіти проходять студенти всіх психосоціотипів – цей факт необхідно врахувати при проєктуванні педагогічної технології управлінської підготовки фахівців; загальне низьке значення індексу домінуючого типу мислення вчителів-керівників свідчить про необхідність розвитку значення здібностей фахівців у процесі управлінської підготовки; індекс домінування здобувачів знаходиться в межах середнього значення, що свідчить про слабе підтвердження здібностей до управління лідерськими якостями; комунікативні вміння здобувачів перебувають у межах середнього значення, що потребує спрямування їх підготовки на формування цих умінь. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті структури лідерської якостей майбутніх учителів-керівників освітньою діяльністю учнів.

Ключові слова: професійні характеристики, підготовка, сучасний учитель-управлінець, управління, керівник, освітня діяльність, учні, лідерські якості, творчі здібності.